

Emlékezés Gyóni Géza halálára

Írta: Olcsvay Géza¹

Szibéria déli részén, nem messze a mandzsúriai határtól, kietlen sztyeppe terpeszkedik. Itt éktelenkedett az a hadifogolytábor, amelyben tizenöt esztendővel ezelőtt Gyóni Géza, a przemysli lövészárkok híres-neves költője visszaadta lelkét a Teremtőjének.

Különös idők különös embereket vetnek felszínre s az a megdöbbentő, hogy a különös idők elmúlása előtt drámai szépségű halállal elpihennek az ilyen nagy idők nagy emberei. Míg élnek, bennük ég a zavart idők minden lángja, amikor bukni kezdenek, lázongva izzadnak, mint a meteorok s átszellemült kis mondatokkal tudnak az utókor elé új utú nagy feladatokat vetíteni. Halk mondataikból vagy elmúlásuk megdöbbentő mikéntjéből kiérzik az a meséjük, hogy egész életük látszólagos hiabavalóságra a megfellebbezhetetlen végzet által tesz koronát, hogy akkor buktatja le őket, amikor még nem akarnak, s oda buktatja le őket, ahová önszántukból sohasem zuhantak volna. Talán sajtóságos, talán igazságos, hogy az irodalomnak ezek a nagyjai politikai mártírok, végig az egész világtörténelmem! Politikai mártírok és a kifejezés igazi értelmében vett „katonás” lelkek!

Ilyen „katonás”, ilyen magyarosan katonás lélek volt a világháború legnagyobb katonaköltője: Gyóni Géza is! Ezért kell az emlékezés által sokáig élnie, mindaddig, amíg a Duna-medence erdős, síkságos folyóvizes földjén magyaros katonák, katonás magyarok élnek!

*

Elöttem fekszik szeszélyes írású, kopott, sárgult napló. Azért vettem elő fiókom mélyéről, hogy egy nagy halál évére visszaemlékezzem. Leleteszem a tollam, hogy percek múlva újra felemeljem, e még így is sok-sok apró – akkor rettenetesnek látszó – tragédia jelenetei jajzanak bennem. Azért nem bírok írni naturalista folyékonysággal, mert az apró tragédiák mind-mind felém ágaskodnak, s szólnak, rám rikoltanak: „Engem örökíts meg, én voltam nektek a legértékesebb! vagy: „Rólam írj, mert én voltam nektek a legérdekesebb” vagy: Rólam írj, mert én voltam nektek a legrettenetesebb, s legfájóbb a legvisszataszítóbb” óh! Már emlékezem! Olyan erősen, hogy beleborzongok, a hideg végig fut rajtam!... Elém, vetül a múltból 1917. június 25.-enek hajnala, amely örök éjszakája lett szibériai rabtestvérem megfáradt testének: Gyóni Gézának.

¹ A szerző, mint volt tartalékos zászlós, Gyóni Gézának fogolytársa volt. 1926 –óta mint hadirokkant tiszt a Ludovika Akadémián (jelenleg I. főcsoportnál) van alkalmazásban.

*

Abban az időben a krasznojarszki hadifogolytábor tisztí s legénységi rabjainak zöme, szám szerint vagy 15 ezer ember, már második esztendeje róta egy és ugyanazt az utat, amelyeknek külső peremén több méter magas deszkakerítés ágaskodott tetszhalottan. Lecsendesedett, fásulni kezdő fáradt katonaemberek voltunk, akiket leláncoltságunkban megdöbbenett ugyan, de már meg nem félemlített a „civil”-halál. Heti egy-két örültebb vagy „halottjelölttel” kevesebb – kit érdekelt ez tíz percnél tovább? „Ma nekem, holnap neked” – mondogattuk vagy gondoltuk, de az ilyen tíz percek után mégsem bírtunk a zsúfolt szobákban maradni, suttymban leszállingóztunk a kerítés menti utakra. Mentünk, bandukoltunk a deszkakerítés mellett. Felettünk az idegen ég is, bakancsunk alatt az idegen föld is túlment a kerítésen... Ez nagyon bántott, zavart bennünket.

Így történt, hogy mikor a rab tiszték egyik eszményi testalkatú s lelkületű magyarja: Áchim Mihály² hivatásos főhadnagy, a przemysli várvédő honvédség hős katonája váratlanul meghalt, a közvetlen barátait kivéve, különbképpen nem rázkódtak volna meg a fásuló rabok, ha az elhatározás nem érintette volna táborunk híres költőjét Áchim főhadnagy testvérbátyját „Gyóni” (Áchim³) Gézát.

Ezen a napon kezdődött meg a legendás hírű költő élettragédiájának utolsó, nagyon szomorú nagyon magyaros, e végzetszerűen költő is felvonása...

*

Gyóni Géza mit egyszerű póttartalékos „pionír” vonult be a világháború kitörésekor. Rövidesen menetszázadba osztották és elszállították a híres galíciai przemysli várba. Eleinte a tűzvonalban teljesített szolgálatot. Szabad idejében – ha akadt ilyen harcmentes este ott a „lengyel mezőkön, tábortűz mellett - írogatni kezdte bajtársai harckészségét emelő hazasóvárgásukat vigasztaló szebbnél szebb verseit. Ezek az érdekes versek „emelték” ki a tűzvonalból az egyszerű pionír-káplárt és hozták össze édestestvéreivel, „Mihály főhadnaggal”, aki a „szomszédban” harcolt anélkül, hogy bátyja közellétéről tudott volna.

Mikor összetalálkoztak, megölelték, megcsókolták egymást, kipanaszkodták magukat, és azt érezték, hogy a lövészárók sokkal közelebb hozta őket egymáshoz, mint a vér! Mikor a várat feladták, együtt és szorosan egymás mellett bandukoltak zökkenett fővel, nagy magyar bánatukkal új otthonukba: Oroszországba. És így együtt maradva, szorosan egymás mellett fekszenek ma is Szibériában, az árokparti temetőben.

Gyóni és „Mihály főhadnagy” egyszerre haltak meg, bár a naptár szerint néhány napi különbség kettőjük elmúlása között, de ez csak a naptár tévedése, mert én láttam – s ez volt a legborzasztóbb – hogy amikor a költő megtudta a halálhírt, hatalmas termete összeesett, merengő, nagy szemei ijesztően megmerevedtek és szörnyű szeretettel behúzódtott közös szobájuk

---

² Achim Mihályt 1907-ben avatták a Ludovika Akadémián hadnaggá.

³ Gyóni neve eredetileg Áchim volt, s a „Gyóni” nevet szülőfaluja után csak később vette fel.

egyik sarkába, ahonnan napokig elő sem mozdult a temetés után. Ha részvétet hallott, terhes dadogásnak vélte, és ha sokáig „háborgatták”, megnyúlt a keze, a teste merevedő nagy szeméit a látogatóra vetette, úgyhogy az ijedten elosont előle.

Így aztán egyedül maradt!

Ezekén, a napokon az estéket szerette. Behúzódott a szobasarokba és az „ajtót” figyelte és úgy pillantgatott, mintha sok életet látna maga felé lebbenni: az apjáét, az öccsét, csak az övé késett és ez nagyon bántotta.. Egy nap múlva Gyóni Géza mit „búskomor” kórházba került.

A kórházban egyik este egy őrizetlen pillanatában átosont a szomszédos betegpavilonba, ahol napokkal azelőtt az öccse meghalt. Belopódzott a gazdátlan szobába s a nyitott ablak előtt ernyőt formált a kezével a szeme elé (pedig sötét este volt már) s kémlelt. A temetőt kémlelte, azután pattogón vezényelni kezdett.

- „Mihály főhadnagy”, állj! ... Ne állj!..Állj! – hívta, hívogatta, küldte, örült neki. De amikor látta, hogy nem jön, letépte magáról a ruhát, az inget és velőtrázó vijjogással mindent a temető felé hajított...

Később lecsendesedett; lehet hogy csak külsőleg, mert amikor rögtönzött cellájába visszavitték, ezt véste körömmel a meszelt falra:

*„A halál igazságot oszt,
Gonosz, ki mást szavakkal ámit”*

Halála előtt, mesélték, hogy jókedvű lett s magyaros vágyak rajzolták körül; kacagó, víg nótát dalolt azt, hogy: „*Sáríka, Sáríka, kis szerelmem...*” És hajnali 4 órára már teljesen fáradt testtel és lélekkel fordult ágyán a meszelt fal felé, hogy elpihenjen, hogy ne szenvedjen, aki nézi! ... Hogy „Mihály főhadnagy” után menjen.

*

Másnap – június 25. én- a táborban élő sok ezer rab a Gyóni testvérek döbbenetes tragédiájának hatása alatt vergődött, vonaglott, tűnődött. Nem volt ott akkor közöttünk külön osztrák, külön német, külön török és bogár! Emberek lettünk, akiket e napokban a kikerülhetetlen közös sorsú Ma és Holnap, a fájdalom a maga finom fonatával testvérré öltött össze....

Mi magyarok mégis egy kissé búsabbak, hökkentebb arcúak voltunk. Előttünk a Gyóni testvérek ravatala akarva – nem akarva szimbólummá lett. A mi lelkünkben ez a tragédia pillanatok alatt belopta az ezeréves magyar sors minden egyéni és egyetemes viharát, mostohaságát és kálváriáját! „Mihály főhadnagy” honvéd volt és osztrák várat védett, bátyja egy osztrák ezred katonája lett, idegen vezényszóra engedelmeskedett, mindketten igen földön harcoltak, és idegen erdő fájának deszkáiból készített koporsóban porladnak, idegen földben!..

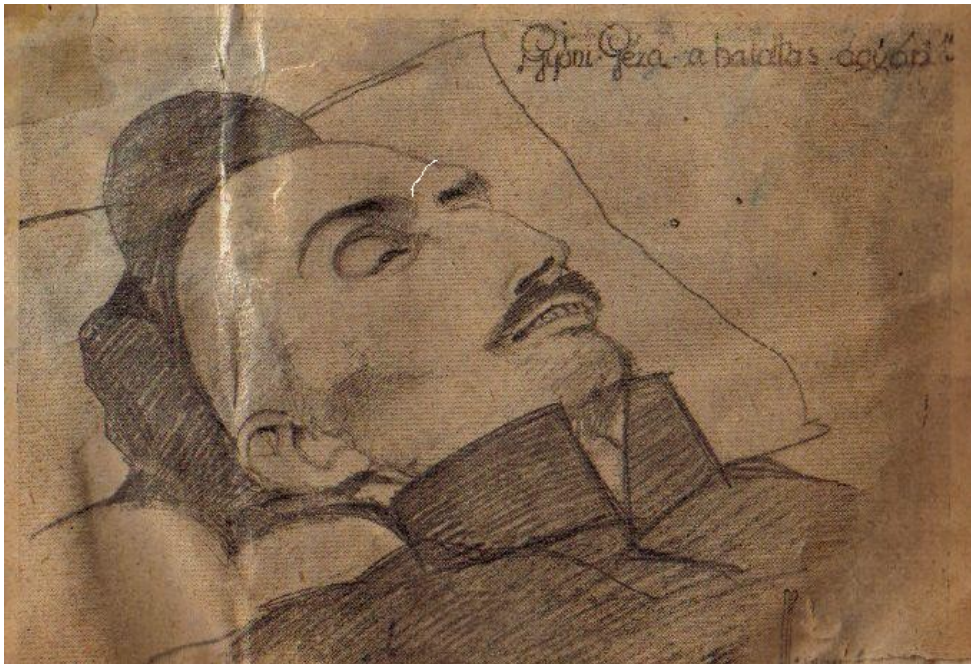
Még délelőtt kimentem a kórházba. Hajtott fővel léptem be a cellájába. Ez egy alig két méter széles, egyablakos kis szoba volt, amelynek ablaknyílása belülről eső mosta deszkákkal volt beszögezve, nehogy a beteg költő kárt tehessen magában, hiszen öntudatos perceiben is meg akart halni.

Emlékszem: megremegtem; emlékszem hideg volt a verejtékem; jajgatott a lelkem láttam egy pókhálós poros cellaszobában, melyben csak Dosztojevszkij-el tudtam volna sokáig zokogni, de hogy könnyünk sem pottyant, volna, mert ez a legnehezebb! A cella közepén egy orosz kincstári ágyon feküdt lepedővel letakarva a rab költő: Gyóni Géza. Felemeltem a lepedőt: olyan volt az arca mintha tusa közben érte volna a halál s szemeim elé tűnt körömmel falra karcolt utolsó intése:

*„Térjetelek meg
És szeressetek
Elnyel mindeneket a hőség
És csak Istené a dicsőség!”*

Vajon mennyi kísérlet, ferdeség, minő tomboló élet rút sors, hány száz csapás, elkallódott apró öröm kellettek ehhez a konklúzióhoz? .. Milyen egyedül lehetett ő, aki máskor bókoló álarccokkal volt körülvéve... Ezen töprengtem, míglen félni kezdtem tőle, mert nem hallottam öblös kimondó szavát, csak egykori, tagbaszakadt teste merevedett előttem. Remegő kézzel fehér ívet terítettem magam elé s zokogva le akartam mindent rajzolni, de csak a halálhoz hasonlított a rajzom... Megremegtem, aztán bele tettem a rajzot a mappába, a lepedőt visszahelyeztem s nagyon fáradt léptekkel kimentem a halottas cellából... Künn hirtelen futni kezdtem. Törtem, tapostam a szibériai gízgáz, mert érzetem utánam loholni az ő sorsát. Mikor megbotlottam vagy megtorpantam az iramban, az ő sorsa tovaloholt messzire:

*„Hol fenyves-árnyas zuhatag
Medrében annyi vér szakadt:
Kárpát kemény szikláinál,
Tarajos, íves hegy gerincén
Felhőlovam büszkén megáll „*

A temetés napján, délután két óra felé már hatalmas tömeg tarkállott a fogolytábor főterén. Szép katonás rendben álltunk fel, tele őszinte, emberi maghatottságban. Az eső apró cseppekben permetezett, mintha az Úr is siratta volna a költőt. Néhány perccel kettő után megnyílt börtönünk otromba fakapuja, hogy közénk engedje még egyszer őt, aki tőlünk ment el és közülünk való volt. A halottaskocsi világoskék volt, fiatalnak való, 33 évesnek!... A kapunál megállt a kocsi és négy díszruhájú honvéd és négy feszes ruhájú honvédhuszár vállára ette a koporsót s lassú tempós lépésekkel, elhozták a tér közepén álló katafalkra.

Körülöttünk csend volt, nagyon mély csend, de amelynek a temetéshez semmi köze sem volt ....

Egy német evangélikus lelkész (mert magyar evangélikus lelkészünk nem volt) búcsúztatta el Gyóni Gézát. Még papból idegen jutott neki!.. A pap után a tábori dalárda énekelt, majd Zalán Gyula tart. honvédhuzárfőhadnagy, akkori országgyűlési képviselő búcsúzott Gyónitól a nemzet nevében. Aztán megint énekeltek; majd a vállravett koporsót kocsira tették, az oroszok leolvastak közülünk harminc rabot és elindult a kis menet a rabok árokperti temetője felé ... „Mihály főhadnagy” friss sírja felé....

Az oroszok a kaput az oda sereglett, kifelé bámuló rabok könnyörgésére egy ideig még nyitva hagyták. A dalárda belülről énekelt kifelé, a halottas kocsi felé; a kocsi csak gurult, gurult a lefelé lejtő országúton; a koporsó meg-megrázkódott, ha a kerekek közül valamelyik rá-ráfordult egy-egy idegen göröngyre... Az énekesek hangja is halkult, fakult, s mikor a halottas kocsit már porfelhő takarta, durván bevágták a kapu szárnyait s bennünket udvariatlanul szétkergettek, pedig mi úgy szerettünk volna ott maradni, ott állni, állni, várni a ...szabadulást.

Gyóni Géza teste még mindig ott porlad Szibéria déli részén, nem messze a mandzsúriai határtól, terpeszkedő, kietlen steppén végignyúló hírhedt országút árkatól néhány lépésnyire.

⁴ Gyóni Géza a halottas ágyán. Olcsvay Géza rajza, eredetije a Petőfi-házban.

Gyóni Géza versei itthon vannak, s néhányan, akik őt közelről ismerhettük, hazahoztuk az ő nagyszerű jellemnek, kálváriás sorsának, hősi halálának megrázó, de példaadóan magyaros és katonás megnyilvánulását és epizódjait.

Íme egy nemzeti szalaggal átkötött csokorra valót odaajándékozok az egykori, a mostani és a következő ludovikásoknak. A piros-fehér-zöld szalagra ezt írtuk rá mi, tegnapi magyar katonák: Gyóni Gáza él! Ápoljátok és ápoltassák az ő ragyogó katonaköltői emlékét, hogy igazunk legyen!

*

Tragikus elhalálzásának második évfordulója után néhány hétre abban a szibériai hadifoglytáborban, ahol Gyóni Géza befejezte, életünk akkor urai, a hírhedt cseh légió egyik százada 17 ártatlan magyart végzett ki s a tábor kerítésének árkába földelt el...

A mostani évfordulón eszembe jut azon a második évfordulón fejembe szökkent gondolatom, az, hogy: Gyóni, ha életben lett volna, közötté lett volna a 17 mártír között!

Ezt a feltevésemet akarom most bebizonyítani:

Krasnojarszk város hadifoglytáborában mintegy tízezer ember volt akkoriban bezárva. Az első idők henyélese után végül is utat tört a gondolat tevékenysége és a munkavágy, P.G. dr. régi álmot akart megvalósítani: leszakadni az osztrákoktól és azután vasakarattal húszmillió magyart nevelni. Erről könyvet is írt. Mikor már hosszú és terhes volt a rabság, asztala fiókjaiban mozogni, nyugtalankodni, kezdett titokban írott nagy műve. De nem bírt sokáig várni, elárulta bajtársainak szép álmát a húszmillió magyarról. Tűzelt, tárgyalt, szervezett és éjjel a megbeszélések alapján az otthoni várható új viszonyok szerint alakította „nagy” művét. A foglytábor magyar lakóinak 80 százaléka melléje állott; az otthonra tervezett álból élő egyesület lett, amelyben elnök, titkárok, és más tisztviselők dolgoztak.

„Magyar Szövetségnek” nevezték el egyesületüket, melynek alapszabályait a cseh katonai parancsnokság láttamozta és jóváhagyta!

Már most Gyóni nacionalista szempontból is olyan első helyen állt a krasnojarski táborban élő több ezer magyar tiszt és közkatoná közt, hogy a megalakított „Magyar Szövetség” elnökévé vagy díszelnökévé választották volna.

Ugyanakkor, ugyanebben a táborban, egy merőben ellentétes irányú egyesület is alakult, amely a vörös eszméket hitte és vallotta igazságnak. Ők is – élükön F.dr-ral és D-vel – tűzeltek, szerveztek. És megindult a bántó, személyeskedő küzdelmek sora...

1919. június 30.-án a derengő reggelt puskaropogás, vörös jelszavak, nagy hű-hó és fejvesztettség zavarta meg. Táborunkon kívül állomásozott két, Kolcsak hadseregéhez tartozó, újonczred. Az újonczok – mint később megtudtuk – fellázadtak s tüzelés alá vették a környéket.

A lázadókat délre leverték. Már most a csehek bemondása szerint, hozzánk kozákok akartak behatolni, hogy felkoncolják az egész tábor, de – ugyancsak a csehek bemondása szerint – a cseh katonai parancsnokság ezt megakadályozta s maga, vette kézbe az „ügy” kinyomozását.

A nyomozás abból állott, hogy a tízezer ember egy hétig halálra volt ítélve, annak ellenére, hogy már az első órákban világos látták a csehek, hogy nekünk semmi részünk sem lehetett a lázadás megszervezésében.

Az első napok borzalmasságát tetőzte, hogy a tábor kerítésén kívül az orosz rögtönítélő törvényszék egymásután lövette agyon a lázadó újonczokat. Az alatt a borzalmas néhány nap alatt mintegy 5-600 18 éves orosz legényt kaszált le a géppuska....

Egymásután tűntek el a mi lakó szomszédaink is, akiknek valami közük volt akár a sovinszta magyar propagandához, akár a vörös agitációhoz. Nem tudtuk, kire mikor kerül a sor! A két szemben álló politikai elv főembereit augusztus elsején a csehek a tábor szélén húzóódó árokhoz kísérték, és hajnalban kivégezték. 17 magyar élet kioltásához 20 cseh golyó kellett. 2 golyó eltévedt, az áldott lelkű K.Gy. tanár hatalmas testével pedig csak 2 gyilkos dum-dum golyó tudott megbirkózni.

Megsírattuk valamennyit. A statárium szigorúságától nem félve, virággal és zöld gallyal szórták tele sírdombjaikat. Azóta nem bírok menekülni attól a gondolattól, hogy ha nem az Isten „végezne”, akkor szegény Gyóni mostoha sora még rémesebb akkorddal zárult volna... Kivégezte volna a szibériai hírhedt cseh légió!

(1932)

Megjelent: a Ludovikás Levente 1932.évi számában 1932.VIII.20.

**Olcsvay Géza örököse és jogörököse engedélyével közreadott írás.
További publikációk, közreadás csak a jogörökös engedélyével lehetségesek.**